

Død og begravelse

75 års begravelseskultur i Danmark

- og hvad så ?

Af Sven Ingvar Andersson

Man taler om død og begravelse, som var det en og samme sag. Og naturligvis hører de sammen. Man dør og så bliver man begravet. Det sker i en overbevisende logisk rækkefølge.

Men i et henseende er døden og begravelsen alt andet end identiske begreber. Døden er den dodes, og begravelsen er en sag for de efterlevende. Folk taler om, hvordan de vil begravnes og hvilket gravsted, de vil have. Man mener sågar, at et ældre menneske har en forpligtelse til i god tid at lade sine nærmeste omgivelser vide, hvad de ønsker. Det vil så befri de efterlevende for at skulle tage stilling til en række praktiske spørgsmål.

Men til syvende og sidst er det de efterlevendes ansvar, hvordan begravelsen og hvad dertil hører foregår.

De efterlevende, ja. Hvem er så de? Den første, man tænker på, er enken, eftersom manden af forskellige grunde oftest dør først. Men enken dør jo også, og da er det børnene eller andre familiemedlemmer, som har det praktiske, økonomiske og moralske ansvar.

Samfundet må med sine sociale institutioner tage sig af de døde, der ikke efterlader sig nogen familie eller nære venner. Det sker ikke så ofte, så samfundet spiller vel ikke nogen større rolle?

Jo, det gør. Samfundet spiller en afgørende rolle ved enhver begravelse, men familiens og samfundets rolle er forskellige. Familien sørger over den døde, samfundet sørger for at begravelseskikken er tilpasset de øvrige samfundsfunktioner.

Den måde, på hvilken de efterlevendes interesse fletter sig med samfundets, giver som resultat det, vi kalder for begravelseskultur.

De nære sørgende har tre forskellige behov i forbindelse med begravelsen: De behøver hjælp til at håndtere sor-

gen. Eftersom de bliver mindet om deres egen død, føler de et behov for evighed. Og de benytter sig af lejligheden til at markere deres sociale status.

Samfundets interesser er mere tekniske. Samfundet skal sørge for, at liget kommer væk. Det skal ske rationelt, men også på en måde, som kan give den sørgende en tryk fornemmelse af, at samfundet sørger for sine menigheder og sådan, at den sørgendes opfattelse af værdighed ikke anfægtes.

Grunden til, at formerne omkring begravelse og kirkegårde har ændret sig en hel del i de seneste 75 år, er ændringen i forholdet mellem de sørgende og samfundet.

Kirkegårdskulturen spejler samfundet, idet samfundet også er et udtryk for forholdet mellem den enkelte og befolkningen, mellem individet og kollektivet.

Går vi til århundredets begyndelse, er landsbykirkegården og de små provinsbyers kirkegårde talmæssigt helt dominerende. Befolkningen er hovedsageligt bønder og håndværkere, der i generationer har været fast knyttede til deres by og dermed også til deres kirkegård. De fleste gårde og håndværkerhuse har et familiegravsted. Det blev ofte benyttet, for dødeligheden var så meget større end i dag - ikke mindst blandt børn.

I disse nære samfund sænkes kisten i graven i nærværelse af en stor menighed. De sørgende får lov til at udleve deres sorg. Familie og venner, naboer og tilrejsende kondolerer, præsten lover opstandelse på den yderste dag, og efter det afsluttende begravelsesmåltid, gravøllet, går alle hjem hver til sit og til livet, der leves videre.

Den nye grav pyntes med blomster og måske med en mindesten. Den omhu, der efterfølgende lægges i gravens pleje, bliver både en hjælp til det, vi i vore dage kalder sorgarbejdet, og til at markere familiens økonomiske og moralske formåen. En forsømt grav er en skam for hele slægten.

Der er i begyndelsen af 1800-tallet lokale forskelle, og der kan være forskelle mellem landsbyens og provinsbyens kirkegårdskultur, men i det store og hele er billedet ens. Det er et godt billede. Det er godt, fordi den sørgendes og samfundets interesser passer godt sammen.

Kistebegravelsen giver kun undtagelsesvis sanitære problemer, så samfundets - lig med menighedsrådets - interesse kan begrænses til at se til, at der er plads nok på kirkegården, og det kan knibe med den sag.

Den sørgende har meget gode muligheder for at håndtere sorgen, den faste opstandelsestro som præsten formidler, giver dem evigheden, og de sørger selv for at markere deres sociale status inden for rammerne af, hvad der findes sømmeligt i landsbyen.

Det ville være forkert at tro, at disse forhold var problemfri og idylliske. Men de var værdige.

Helt så godt var det ikke i de større byer. Der var trangt, og den fattigdom, der fandtes også ude på landet, var her i de store byer parret med anonymitet uden for familiesamholdet. Der var en uværdig uorden på de alt for små kirkegårde, gravvandet blandede sig med drikkevandet. Derfor blev der anlagt store kirkegårde, assistenskirkegårde, uden for bygrænserne og uden direkte tilknytning til en kirke, hvad der indtil da havde været en selvfølge. På de nye begravelsespladser uden for byen var der plads til større familiegrave. Det benyttede de rige borgere sig af til at markere deres sociale status med de store monumenter, stakitter og mure. En mindre gruppe med begrænset økonomisk formåen, men med

Der er meget personligt nærvær på den gamle landsbykirkegård. Det er et sted, hvor man kan tale med gravminderne og med de døde - med sine naboer og med sin Gud.

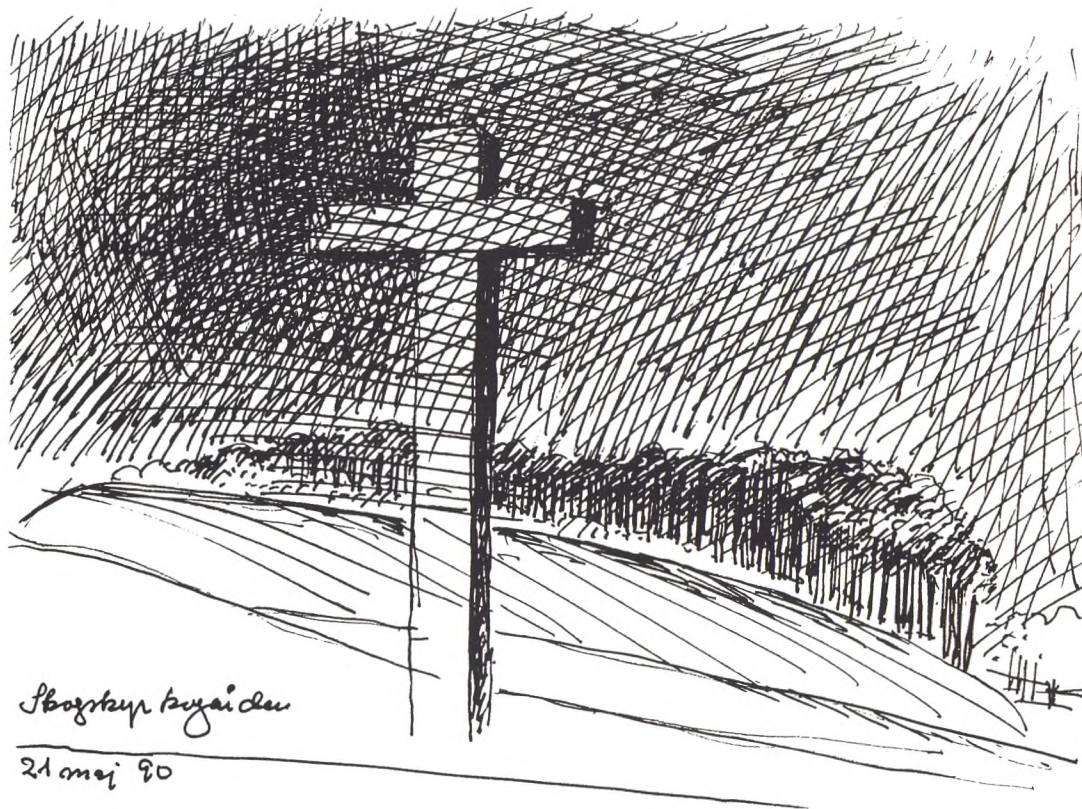
større kulturelle ambitioner begyndte at interesse sig for en kirkegårdsform, der, efter forbilleder på kontinentet, var mere beslægtet med den landskabelige have og parken end med de gamle herregårdshavers geometrisk formede plantebede.

Dertil kremeringen. Ved denne metode kunne både pladmangel og hygiejne løses på en mere rationel måde i de større byer. Efter det første anlæg på Frederiksberg i København i 1886 udviklede ligbrændingen sig hurtigt til myndighedernes store tilfredshed.

Kirkegårdskulturen er i dag meget anderledes end den var ved århundredets begyndelse. Skal man pege på een grund og kun een til de mange forandringer, så er det industrialiseringen. Med den fulgte, at bønderne i stor udstrækning blev industriarbejdere, at de måtte flytte fra landsbyerne til provinsbyerne og videre til de større byer. Den store befolkningstilvækst kom kun købstæderne og de større byer til gode, og i disse bosatte de fleste sig i parcelhusområder - i selve kommunen eller i omegnskommunerne. Det nære samfund, hvor alle kendte alle, blev erstattet af et samfund, hvor anonymiteten er et kendetegn. Ønsket af nogle, påtvunget alle de andre. Konsekvenserne på kirkegårdskulturens område er, at der er blevet anlagt mange store kirkegårde med et landskabeligt præg på store afstande fra bymidten, at ligbrænding er blevet den mest almindelige begravelsesform, og at der i tilslutning hertil er opstået en gravpladsform, som er anonym og kaldes mindelund eller fællesgrav.

Samfundet og myndighederne har derved fået en væsentlig del af sin opgave løst på en såre rationel måde. Begravelsespladsen kan administreres efter stordriftens principper, og de hygiejniske problemer er begrænset til at gælde krematoriets personale. Der er sørget for sømmelig håndtering af de døde.

For de sørgende stiller sagen sig anderledes. Der er ikke megen trøst at hente i en rationelt gennemført ligbrænding og en efterfølgende placering af urnen i en anonym grav på en begravelsesplads langt væk fra boligen. At danske kirkegårde er udformet som fremragende havekunstværker på internationalt niveau og er meget velholdte, kan ikke bøde på hverken afstand eller anonym-

Skovkirkegården
Stockholm

21 maj 90

Skovkirkegården i Stockholm er smuk. Monumental og gribende. Men det er et meget ensomt sted.

mitet. Det er helt enkelt dårligt med hjælpen til sorgarbejdet. Man bliver mere alene med sin sorg og savner de rituelle former, som markerer livets afslutning. Den sækularisering, der har fundet sted siden århundredets begyndelse, gør det heller ikke nemmere for den enkelte at stå øje til øje med døden. Sin egen og sin elskedes.

Industrialiseringen har stillet døden, begravelsen og kirkegårdskulturen ud et anonymt sted, udenfor livet. Kirkegårdskulturen er dårligt integreret i det almene kulturbillede.

Det er min fornemmelse, at vi befinder os i en brydningstid også på kirkegårdskulturens område. På den ene side udvikles anonymiseringen og den tekniske rationalisering. Et udtryk herfor er, at Københavns kommune på Bispebjerg vil bygge Europas største og teknisk mest avancerede krematorium og vil benytte sig af ligbrændingens overskudsvarme til opvarmning af kapel og administrationslokaler. (Denne del af projektet gennemføres dog ikke efter protester.)

På den anden side peger en hel masse tendenser i den modsatte retning. De større byers omegnskommuner er begyndt at anlægge mindre begravelsespladser tættere på befolkningen. Den økologisk bevidste del af befolkningen tager afstand fra ligbrænding af ressource- og miljømæssige grunde. Psykologer og læger taler i stigende grad om sorgarbejdets nødvendighed, og forfattere skriver om det forkerte i at isolere døden fra livet. Fra den kirkelige hverdag fortæller ledere og arbejdere på kirkegårde om folk, som klager over ikke at have en grav at gå til. Og som klager over at de er bange for at besøge de store tomme begravelsespladser, hvor så meget kan ske, som ikke har med gravfred at gøre.

Hvad der kommer ud af disse brydninger, kan man kun gisne om. Nu ligesom altid før vil det være balancen mellem de sørgende og de kræfter, der direkte eller indirekte repræsenterer samfundet, der vil blive bestemmende for, hvilken vej udviklingen vil gå.

Industrisamfundets direkte virkninger vil sandsynligvis være mindre styrende, og nogen tilbagegang til bondesamfundet kan der naturligvis ikke blive tale om.

Vi lever allerede i en postindustriel verden, som kaldes informationsamfund, og vi er på god vej ind i det, der af og til kaldes for servicesamfundet. Dertil kommer økologi som en vigtig faktor, som gør, at en fremtidig standardforøgelse ikke kan få formen af øget konsumtion, men må rettes henimod andre mål.

Man kan for tiden tegne to forskellige scenarier: et, som jeg vil opfatte som negativt, og et andet, som jeg vil glæde mig over.

Det negative vil give flere store kirkegårde, endnu mere kremation og en fortsat anonymisering af gravstederne. Eftersom samfundet allerede har investeret i store anlæg, og eftersom stordriftens teoretiske rationalitet endnu har mange fortalere blandt politikere og begravelsesansvarlige, kan man ikke udelukke, at det bliver sådan - også selv om det strider imod de sørgendes ønsker. Man kan jo f.eks. finde på at sætte prisen for kistebegravelse høj, for at holde de dyre krematorier igang.

Jeg har ved tidligere lejligheder peget på to andre muligheder, som i højere grad ville give værdighed, fæl-

lesskabe, trøst og give dødens alvor en sund plads i livet.

Den ene er de spredte familiers hjemkomst til den by, hvorfra familien kom før industrialiseringen. At et familiemedlem dør efter et liv i Århus og et andet i New York eller Berlin behøver jo ikke at hindre, at de begge bliver begravet på familiens gravsted i Tommerup, om det nu er det sted, hvorfra de begyndte at spredes.

Den anden mulighed er, at der anlægges mange små kirkegårde i bydelene. Hvorfor kunne enhver kirkemeninghed ikke få sin kirkegård igen, nu da de sanitære problemer er løst på anden måde, og der er så store rekreative områder i byernes omgivelser.

Til mit positive fremtidsbillede hører, at døden bliver respekteret som en del af livet. Man kan ikke blive trøstet for den sorg, som et dødsfald medfører, hvis man ikke er begyndt med at anerkende dødens nærvær. Den fortrængning, som voksne ofte har i disse sager, finder man ikke hos børn. En pige siger beklagende til sin mormor: Nu har jeg været til tre bryllupper, men jeg har ikke været med til en eneste begravelse. Det skal du ikke være ked af, siger mormor. Det kommer du helt sikkert til at opleve. Pigens ansigt lysner: Åh ja. Det bliver nok din.

*Sven-Ingvar Andersson, København.
Landskabsarkitekt, professor.*